

MILINA ZOCHOVÁ LACIAKOVÁ ZABUDNUTÁ SLOVENKA

MGR. LUCIA KUBRICKÁ

✉ l.kubricka@gmail.com
Knihnica Ústavu
orientalistiky SAV
www.orient.sav.sk

The paper presents a brief biography of a little-known but remarkable figure in Slovak cultural history, Emília Zochová Laciaková, the daughter of composer and priest Michal Laciak, and the wife of the scientist Ivan Branislav Zoch. The author charts the life of this significant figure who educated herself in restricted circumstances by reading and writing poetry. Her correspondence – particularly with her friend, the writer Terézia Vansová – reveals her desire for independence and her efforts towards intellectual and creative self-realisation. The paper highlights the necessity of rediscovering women's voices that contributed to the cultural consciousness of that period.

Keywords: personalities, Emília Zochová Laciaková, Ivan Branislav Zoch, social status of women in the 19th century, feminism, Literary Archive of the Slovak National Library

Slovenská literárna história vo všeobecnosti opomína osobnosť Emílie Zochovej, rodenej Laciakovej, hoci koncom 19. a začiatkom 20. storočia patrila k hŕstke slovenských žien činných na národnom a literárnom poli. Dcéra horlivého národovca, vynikajúceho hudobného skladateľa a kňaza Michala Laciaka a neskôr manželka polyhistora, encyklopedistu a vedca pôsobiaceho v rôznych odboroch Ivana Branislava Zocha bola bezpochyby výnimočnou ženou svojej doby. Tento príspevok sa pokúsi aspoň v hrubých kontúrach načrtnúť hlavné povahové rysy jej osobnosti.

Michal Miloslav Laciak, otec Emílie Zochovej, sa narodil v roku 1826 v Sirku. Po štúdiách pôsobil ako učiteľ na viacerých miestach, napríklad v Revúckej Lehote, Potoku, Ozdine či v Turom Poli. Neskôr súkromne vyštudoval teológiu a pôsobil ako kňaz v Hornom Tisovníku (1872 – 1904). S manželkou Helenou, rodenou Radovou, vychovávali tri deti: synov Bohuslava (1852 – 1891) a Michala (1860 – 1954) a dcéru Emíliu (1854 – 1944). Niekoľko informácií o Miline (Emílii) uvádza *Lexikón slovenských žien* (Ďuranová, Šourková a Táborecká 2003), no v zásade ide len o základné biografické údaje.

Hoci sa Milina narodila v Ozdine, rodina sa v roku 1872 presťahovala na Horný Tisovník, kde sa jej otec stal evanjelickým farárom. Tu strávila prevažnú časť svojej mladosti. Tisovník bol typickou obcou novohradských vrchov, ako ho sama charakterizovala v jednom liste priateľke:

„Ach pravdu hovoril Ďurko, že je tu smutne! Nevidno nič len vrchy – a vrchy. Keby človek neznal myslieť, nuž by sa zdíval. Ja ale vidím i viac ako len tie vrchy. Vidím celý svet – vidím Vás mojich milých priateľov – a všetkých ponavštevujem myšlienkou.“¹

Život na dedinských farách a školách v minulosti plynul mladým dievčatám jednotvárne, vždy v rovnakých zabehnutých kolajach sezónnych aj každodenných prác.

„Dni života môjho sú jednotvárne, jeden ako druhý, vždy tá istá práca, žiadne nové dojmy nepútajú dušu moju!“²

Jediné rozptýlenie často predstavovali rodinné a priateľské návštevy, najmä pri príležitostiach, ako boli oslavy menín alebo narodenín niekoho z príbuzných či známych. Občas sa konali aj svadby či príležitostné „bály“, ktoré prinášali výnimočný spoločenský zážitok.

MILINA ZOCHOVÁ, ROD. LACIAKOVÁ S PRIATELKOU
TERÉZIOU VANSOVOU (SLOVENSKÁ NÁRODNÁ
KNIŽNICA – LITERÁRNY ARCHÍV, ĎALEJ LEN SNK – LA)

Olga Krčméry (1958, s. 34) vo svojom spomienkovom príspevku o živote v novohradských vrchoch uvádza:

„...bolo prirodzené, že medzi farárskymi rodinami na tých stranách vyvinul sa veľmi priateľský pomer, možno bližší ako u rodiny. Navštevovali sa vzájomne okolití farári najmä pri príležitosti nejakej rodinnej slávnosti. [...] Na svedčnosť schodili sa riadne: Slančík, z Ábelovej Rell, z Tisovníka Laciak, môj otec, a za čas sa im pripojoval mladý farár z Maškovej, básnik Koloman Banšell, spolužiak a priateľ Hviezdoslavov, ktorý potom mladý umrel.“

Zdá sa, že práve Koloman Banšell zohral úlohu prvej lásky v živote Miliny Laciakovej. Vo svojich listoch priateľke Tereške Medveckej opisuje vzťah a opakovane sa k nemu vracia – skôr však v podobe trpkého sklamaní.

Neobyčajne hlbavá a inteligentná Milina sa ani niekoľko rokov po svojich dvadsiatych narodeninách stále nevydala. Sama to však nepovažovala za osobnú prehru či dôvod na hanbu. Naopak – jej ideálom bolo ostať slobodná.

Lisovnik 5. August 1875

6

5
o Vansom

Draba, dobrá Terčka moja!

Tak som sa Ti radovala tomu Trojmu listu! Myslela som si, že moja Terčka sa snáď hnevo' niečo na mňa, ale čože už nechce mi' písat' - a Boh vie jaťe myšlienky kolusaly hlavou mojou. No ale je terár už dobre. Ten Pisau to dakosi divne nať prekrupuje styma fotografiami. Ba už iť na ostatok pošle! Mňa by najmenej púť od hnevu, ak by nám jich neposlal. Len jich teda prítnyť, aby nerabulol jich vyhotoviti.

Terár by Ti už rase mala čo rozprávať, kedy som s Tebou bola. Nabiera to dovek včelie. Čoby tak ráť niekomu delil - čo to tak dobre, keď mžre je rozprávať statym, čo vie sa včel' do úľu iného! Či to oraj pravda, že ja u Váš som navraj kolo? Kďa sa mi to byť smol, ačprave k'no rozpomínani se na kničku kolim v kole Vasim stráveni. Keď odchádzala som od Váš - veru velarary obrala som sa v Polinke tej

Ter. listom krasom v o man eže man ho man
m' k'no oľpu.
ale nypovom - k'no.

„Túžim po večne slobodnom živote. Chcela bych, aby brat môj dostal čím skorej samostatné postavenie; mňa povolal by ku sebe a tam mohla bych večne v jeho domácnosti byť slobodnou – neviazaná k ničomu len k milému bratovi; – tam mohla bych slobodne blúdiť myšlienkami po krásy vidinách. Tam tvorila bych si [...] a trebars vekom stará – lež duchom bola bych večne jará. K tomuto ma často nahovára brat Bohuslav, ja vdačne bych to urobila, totiž že bych sa nikda nevydala – keby to s rodičovskou vôľou súhlasilo.“⁴³

Práve rodičovská vôľa bola pre Milinu kameňom úrazu. Hoci ju nenútili vydať sa bez lásky, cítila z ich strany jemný, no predsa nátlak, aby súhlasila s ponukou istého maďarsky hovoriaceho notára, ktorý sa o ňu uchádzal viac ako dva roky. Ako sama vyznáva v listoch priateľke, takýto zväzok by bol pre ňu neprijateľný, preto radšej ostáva nevydatá.

Bystrý um, prenikavý úsudok a najmä vlastné citové rozpoloženie poháňali mladú Milku k písaniu básní. Listovne si ich vymieňala so svojou priateľkou Teréziou Vansovou. Milina sa dokonca odvážila zaslať Vansovej výtvary do redakcie časopisu *Orol* s prosbou o ich uverejnenie – a básne skutočne ešte toho roku (1875) vyšli. Sama nepomýšľala na uverejnenie svojej poézie, písala výlučne do „knižočky“, ktorú si spolu s Vansovou založili práve na výmenu svojich poetických prác. Raz však neodolala a svoju ironickú báseň *Šuhajovi* poslala do redakcie *Orla*. Tá vzápätí vyšla v prvom čísle v roku 1879. Milina ňou odpovedala na báseň kňaza Fábryho, ktorá bola tiež uverejnená v *Orle*. V nej ospevuje šťastný manželský život dvoch mladých ľudí, ktorí „hoci neoplývajú hmotným bohatstvom“, nažívajú priam idylicky. Ironiou bolo, že práve jej autor sa pred časom informoval u Milininho brata o výške jej vena, aby zväzil, či mu stojí za to požiadať ju o ruku. Práve takouto dvojtvárnosťou z hĺbky duše pohrdala. Valehrachová-Matulayová (1937, s. 61) uviedla, že:

„Milina bola zvláštne dievča, zaujímavé a cenné. Nezaťažkala nijakej príležitosti, aby sa oduševnila a vzdelávala. Túžila po duchaplných rozhovoroch a často v spoločnosti ušla z kruhu tancujúcich, učupila sa do kúta a načúvala, čo starší páni hovorili.“

Hoci sa Miline Laciakovej dostalo len vtedajšieho „štandardného“ dievčenského vzdelania, po skončení elementárnej školy ešte rok navštevovala nemeckú a ďalší rok maďarskú školu kvôli osvojeniu si jazykov. Vzdelávala sa však aj naďalej – samostatne, čítaním

rôznych náučných kníh. Vo svojich listoch spomínala napríklad Komenského *Labyrint sveta a ráj srdce*, český *Náučný slovník*, časopisy *Ženské listy* a *Orol*, ako aj básne rôznych českých, maďarských a slovenských autorov. Samoštúdiom sa naučila srbsky a postupne z tohto jazyka začala prekladať krátke prózy a divadelné hry.

Túžba ostať slobodnou a „robiť gazdinú“ bratovi Bohuslavovi v Miline stále pretrvávala. V roku 1880 skutočne odchádza z Tisovníka do Hornej Mičinej, kde sa jej brat stal miestnym evanjelickým farárom. V novom prostredí si bez problémov zvykla. Vďaka svojej priateľskej povahe si rýchlo našla nových známych, najmä medzi slobodnými dievčatami – dcérami miestnej a okolitej inteligencie, ktoré často vyhľadávali jej spoločnosť. V Mičinej ostala do leta 1882, keď sa brat Bohuslav oženil s Etelou Philadelphi, dcérou farára z Nemeckej Lupče. Milina sa novej švagrinej veľmi tešila a hoci ju mladomanželia prehovárali, aby u nich zostala, v júli 1882 sa rozhodla vrátiť späť k rodičom do Horného Tisovníka.

Ako sa však neskôr ukázalo, nebolo to na dlho. Mladým manželom Bohuslavovi a Etele sa v auguste 1883 narodila dcérka Oľga a krstnou matkou sa mala stať Milina. Vybrala sa teda na krst do Mičinej – a práve tu sa začala nová etapa jej života. To leto sa na dovolenku na rodné Slovensko vrátil Dr. Ivan Branislav Zoch, štyridsaťročný profesor fyziky, geometrie a matematiky, pôsobiaci na gymnáziu v chorvátskom Osijeku. Na svojej ceste navštívil okrem rodnej Jasenovej aj rodinu a známych v ďalších obciach – jednou z nich bola aj Horná Mičina. Práve tu sa stretol s Milkou. Neskôr sa jej priznal, že už predtým o nej počul od mnohých ľudí – chválu, ale aj varovania. Napriek všetkému sa Zochovi dvadsaťdeväťročná Milina zapáčila a ešte pred odchodom z Mičinej ju medzi štyrmi očami požiadal o ruku. Milina bez váhania súhlasila. V návale citov o svojom zasnúbení píše priateľke Terke:

„Horúci prúd slz zaplavil oči moje, ale i zmyl i ten ostatný znak bôľa a stopu prešlých utrpení! Šťastne rozlúštil sa osud môj! Sama seba nepoznám. Mladí záletníci moji nemohli ani jeden vzbudiť cit oddanosti v srdci mojom – z kadiaľ pochodí ten cit – ten vrelý cit nimž viniem sa k tomuto pokročilejšieho veku mužovi! Nespytujem sa, ale – a to viem, že ho milujem čistou dušou a hlbokou pokorou.“⁴⁴

Ivan Branislav Zoch bol už v tom čase váženým mužom, uznávaným profesorom a vedcom. Vyštudovaný matematik a fyzik po ukončení štúdia vo Viedni a v Erlangene začal vyučovať na novozaloženom

slovenskom gymnázium v Revúcej. Počas pôsobenia na tejto škole napísal prvú slovenskú učebnicu fyziky a geometrie a položil základy telesnej výchovy na školách. Okrem pedagogickej činnosti sa venoval aj vede – jeho odborné články vychádzali v prestížnych vedeckých časopisoch po celom svete. Bol činný aj literárne – písal kratšie prózy, divadelné hry a rôzne biografické črty. Po zatvorení gymnázia v Revúcej (1874) bol istý čas bez práce, no zakrátko bol menovaný za profesora na gymnázium v Osijeku.

Hoci v profesijnom živote sa mu mimoriadne darilo, v súkromnom nemal veľa šťastia. Prvýkrát sa oženil v roku 1867 s Karolínou Štefančokovou, dcérou revúckeho notára. V manželstve však nevládlo porozumenie – Karolína Zochovi oprávnenne vyčítala, že príliš veľa času venuje práci, gymnázium a vede, ale málo rodine (Chovan 1987). Tieto výčitky sa ešte vyostrili po narodení detí. Manželské nezhody vyvrcholili v roku 1874 odchodom Karolíny do Ameriky, keď zanechala manžela s 5-ročným synom Ivanom a ročnou dcérou Oľgou. Po zdĺhavých právnych konaniach bolo manželstvo rozvedené. Druhýkrát sa Zoch oženil v roku 1878 so Zuzanou Szontághovou, dcérou bohatého dolnokubínského mešťana. Ani toto manželstvo však neskončilo šťastne – Zuzana po štyroch rokoch manželstva v marci 1882 zomrela na následky prekonaného ochorenia kiahní. Zanechala po sebe jedenapolročnú dcérku Milicu, a tak sa Zoch ocitol ako vdovec s tromi deťmi.

Práve v tejto situácii požiadal Zoch v lete 1883 o ruku Milinu Laciakovú. Ona nadšene súhlasila, no už menej radostne prijali túto správu jej rodičia – obávali sa nielen zodpovednosti za tri cudzie deti, ale aj veľkej vzdialenosti, ktorá by ich delila od jedinej dcéry. Hoci nechotne, napokon privolili a svadba sa uskutočnila 23. septembra 1883. Bezprostredne po nej mladomanželia odcestovali do Osijeku, kde Zocha očakávali pracovné povinnosti.

Spočiatku si mladá nevesta v novom domove zvykala ťažko. Najviac trpela spoločenskou izoláciou.

„Na tunajších ľudí nemohla som privyknuť, lebo tu vôbec spoločenský život je mizerný a menovite medzi kolegiňami tá najväčšia chladnosť. Len páni navštevujú sa.“⁶⁵

Najväčším potešením jej boli chvíle strávené s milovaným manželom, no aj tie po troch šťastných mesiacoch vystriedali ťažké skúšky. Ivan Zoch dostal na Silvestra 1883 brušný týfus a celých jedenásť týždňov sa zmietať v agónii medzi životom a smrťou. Ani lekári

nedokázali mladú ženu upokojiť – jeho stav vyhlasovali za kritický. Navyše, presne v tom čase ochorela aj maličká dcérka Milica.

„... tri týždne ležala ako mrtvá, v pravom smysle slova bez jedla. Vo dne ležala ticho, len v noci každú minútu sa vzbudila a trhajúc sebou kričala, až človeku srdce usedalo. Pomysli si Terézka moja – v posteli fantazirujúci muž, pri ktorom musela som vždy stáť, aby mi nevyskočil z postele – a pri tom každú minútu utekať ku kričiacemu dieťaťu – niekedy v slzách hodila som sa na zem v úzkosti [...]. Toto nevie si nik predstaviť, čo to neprežili!“⁶⁶

Zoch sa z ťažkej choroby postupne zotavil, no manželov čakali ďalšie ťažké chvíle. V roku 1885 sa im narodila dcéra Jelka, ktorá sa však nedožila ani jedného roka – zomrela na následky prekonanej detskej choroby. Zároveň už pred smrťou maličkej dcéry manželia Zochovci pozorovali príznaky tuberkulózy na najstaršom synovi, študentovi Ivanovi. Žiaľ, choroba sa uňho naplno rozvinula a v marci 1887 prišli aj o syna.

Smútok obaja premáhali prácou. Ivan písal náučné, literárno-historické a vedecké články do slovenských a chorvátskych novín. Už dávnejšie sa tiež pustil do práce na *Hrvatskej enciklopediji*. Tento rozsiahly národný lexikón sa mu napokon podarilo vydať v piatich zväzkoch. Milina písala príležitostne kratšie prózy, ale najviac ju zamestnávala starostlivosť o dve zostávajúce dcéry – Oľgu a Milicu.

V roku 1889 dostal Zoch pracovnú ponuku stať sa riaditeľom gymnázia v Petrinje, v malom mestečku južne od Záhrebu (na území dnešného Chorvátska). Ponuku prijal, a tak sa rodina v apríli 1889 presťahovala na nové pôsobisko. Milina opisuje tamojšie prostredie:

„Jednoduché mesto asi ako Martin alebo Revúca. Úradníctva jest tu mnoho i vojska niečo. [...] V centrum a hlavných uliciach je pekne a velice čisto, ale bočné ulice sú naskrze jednoduché, drevené domy. [...] Všetko je tuná už sriadené na spôsob bosanský.“⁶⁷

Práve pobyt v tomto kultúrne zmiešanom mestečku donútil Milinu definitívne naučiť sa hovoriť po chorvátsky, čo v prevažne nemecky hovoriacom Osijeku nebolo nutnosťou.

Život v Petrinji plynul monotónne. Letá trávili Zochovci vždy na Slovensku, kde navštevovali rodinu v Tisovniku, Jasenovej či v ďalších dedinkách

37

List 20/3 1884

Drahá Teriška moja!

Drahá Teriška moja!

Kým bola som tak šťastná, že som semer ani po ho-
 pit nernala a opojila sa blatom, ktorým milosti vy' Boh
 tak rorru a neocaká vane ma obdaruil, vtedy nemala
 som času, alebo čo bych ho i bola mala, málo ve' týpne
 naše ak si mi doli rabuclnuť, re svedialo a mala bych
 Ti bola pi'sot. Porulyšie potom nerar robala som sebe
 vy'čítky, tým viac, keď mi r Ti soovníka poslali Tvoj milý
 list, čo h- bola som veľmi rohanbena, že Ty skôr pot-
 laclala si ma, kiderito po taký amene rivotu a okol,
 nosti na mne bol rad prihlásiť sa ku Tebe. Mo'j sla-
 dunský mu' v'čy dohieral abych Ti pi'sala a ja bo-
 bars ka'rdým dnóm myslala a chcela to urobiť - osta-
 lo to len pri strojení. čo myslím, re i terar prijmes
 dopis mój vclaine, Tyz bola v'čely tak laskava, na
 proti mne, umna' pochopiť ka'rdého clovetka skol-
 nosti, a preto i mne odpustiť, re ar po pi'ol roku
 prihociím ku Tebe, smojím dopisom, Terar ur- po
 vy'čipeni' a útrpeni' takom, čo dušu moju' otriaslo
 ar po ten stupen', kde clovek volá: Bože vermi
 kalic tento oelo mňa, bo on prevysne ľudské
 sily; smily sa nacle m'noú. - Znamé Ti je snai',

MILINA ZOCHOVÁ, ROD. LACIAKOVÁ,
S MANŽELOM IVANOM BRANISLAVOM ZOCHOM
(SNK – LA)

a mestách, ba neraz zavítali aj na augustové martin-
ské slávnosti. Ako roky ubiehali, postupne sa obe
dcéry vydali a manželia osameli. Šesťdesiatpäťročný
profesor Zoch zatúžil po odpočinku, a tak sa po jeho
penzionovaní v roku 1908 obaja vrátili na Slovensko,
aby sa na dôchodok usadili v Modre, kde žila rodina
Ivanovho brata Pavla.

PRAMENE

LACIAKOVÁ, Milina. [20. 11. 1889]. [*List Miliny Laciakovej adresovaný Terézii Vansovej*]. List. V: Slovenská národná
knihnica – Literárny archív. Signatúra: 198 Z 30.

LACIAKOVÁ, Milina. [20. 3. 1884]. [*List Miliny Laciakovej adresovaný Terézii Vansovej*]. List. V: Slovenská národná
knihnica – Literárny archív. Signatúra: 198 Z 30.

Tu prežili ešte spoločných trinásť rokov, kým v de-
cembri 1921 Ivan Branislav Zoch nezomrel na zápal
pľúc. V posledných rokoch života už značne chradol –
trpel sklerózou, opúšťala ho nielen pamäť, ale aj te-
lesné sily. Doopatrovala ho milujúca manželka. Jeho
smrť však nebola jej poslednou ťažkou skúškou. Tá
prišla v podobe straty zraku. Milina mala dlhé roky
problémy s očami a lekári jej radili, aby ich šetrila.
Po roku 1920 sa jej zrak začal prudko zhoršovať, až
oň napokon celkom prišla. Po živote plnom staros-
tí a námahy, ale aj lásky, zomrela unavená pútnička
Emília Zochová Laciaková 16. júna 1944 v Modre.

Zachované pramene potvrdzujú, že Milina bola
výnimočnou ženou svojej doby. Vynikala nielen
úprimnou a otvorenou povahou, ktorá sa vymykala
tradičnému dobovému obrazu vnímania ženy, ale
predovšetkým silne vyvinutým zmyslom pre spra-
vodlivosť a hlbokým národným uvedomením. Vo
svojich listoch často reflektovala postavenie žien vo
vtedajšej spoločnosti, zamýšľala sa nad ich úlohou
a zmyslom života. Hoci po sebe nezanechala súvislé
literárne dielo ako jej rovesníčky a priateľky Terézia
Vansová a Elena Maróthy Šoltéssová, napriek tomu jej
právom patrí čestné miesto medzi národne uvedo-
melými Slovenkami na prelome storočí.

POZNÁMKY

- ¹ List Miliny Laciakovej Terézii Vansovej z 12. septembra 1875.
- ² List Miliny Laciakovej Terézii Vansovej z 22. mája 1875.
- ³ List Miliny Laciakovej Terézii Vansovej z 5. augusta 1875.
- ⁴ List Miliny Laciakovej Terézii Vansovej z 27. augusta 1883.
- ⁵ List Miliny Laciakovej Terézii Vansovej z 20. marca 1884.
- ⁶ ref. 5
- ⁷ List Miliny Laciakovej Terézii Vansovej z 20. novembra 1889.

- LACIAKOVÁ, Milina. [27. 8. 1883]. [List Miliny Laciakovej adresovaný Terézii Vansovej]. List. V: Slovenská národná knižnica – Literárny archív. Signatúra: 198 Z 30.
- LACIAKOVÁ, Milina. [12. 9. 1875]. [List Miliny Laciakovej adresovaný Terézii Vansovej]. List. V: Slovenská národná knižnica – Literárny archív. Signatúra: 198 Z 30.
- LACIAKOVÁ, Milina. [5. 8. 1875]. [List Miliny Laciakovej adresovaný Terézii Vansovej]. List. V: Slovenská národná knižnica – Literárny archív. Signatúra: 198 Z 30.
- LACIAKOVÁ, Milina. [22. 5. 1875]. [List Miliny Laciakovej adresovaný Terézii Vansovej]. List. V: Slovenská národná knižnica – Literárny archív. Signatúra: 198 Z 30.

ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV

- ĎURANOVÁ, Ľudmila; Anna ŠOURKOVÁ a Alena TÁBORECKÁ. 2003. *Lexikón slovenských žien*. Martin: Slovenská národná knižnica.
- CHOVAN, Július. 1987. *Encyklopedista z Jasenovej: Život Dr. Ivana Branislava Zocha*. Bratislava: Tatran.
- KRČMÉRY, Oľga. 1958. Prostredie detstva a vývinu Boženy Slančíkovej Timravy. In: Ivan KUSÝ, Zora JESENSKÁ a Alexander MATUŠKA (ed.). *Timrava v kritike a spomienkach*. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry.
- VALEHRACHOVÁ-MATULAYOVÁ, Margita. 1937. *Život Terezie Vansovej*. Bratislava: Nakladateľstvo Slovenskej ligy v Bratislave.

MOHLO BY VÁS ZAUJÍMAŤ...

V minulom čísle časopisu *Knižnica* vyšiel článok o detstve a mladosti Terézie Vansovej (1857 – 1942), jednej z najvýznamnejších predstaviteľiek realizmu na Slovensku.

Autorka v článku približuje Vansovej rodinný život a priateľské vzťahy s Milinou Zochovou Laciakovou a Adelou Šulekovou. Nechýbajú ani ukážky z ich vzájomnej korešpondencie, ktorú si bádatelia môžu nájsť v Literárnom archíve SNK.

Článok o Terézii Vansovej je dostupný v [archíve](#) a celé číslo časopisu *Knižnica* 2/2025 je sprístupnené v [PDF](#) alebo vo [flip verzii](#).

